

Пуковник **МИЛУТИН МАРКОВИЋ**

АРНХЕМСКА БИТКА

(17—30 септембра 1944)

Почетком септембра 1944 савезничке армије вршиле су гоњење разбијених немачких армија на широком фронту — од Сене ка немачкој, белгиској и холандској граници. Савезнички команданти веровали су да је немачка армија потпуно разбијена и да неће бити у стању да на немачкој граници и Сигфридовој линији заустави наступање британских, америчких и француских армија.

Међутим, немачка врховна команда предузела је хитне мере да би зауставила продор савезничких армија у Немачку. 5 септембра Хитлер је одредио маршала Рундштета за команданта Запада и ставио му у задатак да заустави гоњење што је могуће западније од немачких граница и да сачува целу Холандију. Новоформирана 1 падобранска армија добила је задатак да упорно брани фронт између Анверса и Мастрихта. Маршал Модел, командант групе армија „Б“, успео је да прикупи делове деморалисаних немачких јединица и да од њих формира борбене групе, снабдевене пешадиским наоруђањем и великим бројем пав топова 88 мм, које су организовале положаје позади многобројних канала и река где су задржавајућом одбраном успоравале брзи темпо савезничког гоњења. Благодареди доласку појачања из Немачке, половином септембра 1944, немачке армије успеле су да организују јаку одбрану на Сигфридовој линији, Мозелу, Мези и каналу Меза — Еско, где су коначно зауставиле савезничко гоњење.

С друге стране, одужавање савезничких комуникација преко 400 км изазвало је велике тешкоће у снабдевању, нарочито оклопних дивизија. Мада су Савезници применили кружни аутомобилски саобраћај („Црвена лопта“) и транспортним авионима достављали најнужније борбене и животне потребе, ипак ниједна њихова армија није имала довољно муниције и погонског горива за продужење офанзиве, што је успорило и зауставило њихову офанзиву на целом фронту.

Савезничке припреме, планови и снаге. Услед недостатка снага и средстава Савезници нису могли наставити офанзивне операције на целом Западном фронту, те је Врховни командант савезничких снага, генерал Ајзенхауер, 10 септембра 1944 донео одлуку да 2 британска армија, уз помоћ неких дивизија новоформиране 1 ваздушнодесантне (вд.) армије, средином септембра предузме велику, изненадну и брзу офанзиву правцем: Ајндховен — Најмеген — Арнхем, са циљем да обиђе Сигфридову линију са севера и операције пренесе у равнице Северне Немачке. После тога, 2 британска армија би наставила операције ка истоку ради обухвата Рурске Области или ка северу до Зојдерског Залива у циљу отсецања немачких снага у Западној Холандији. Америчка 1 армија добила је задатак да обезбеди десни бок 2 британске армије, док је 1 канадска армија имала да заузме острва на ушћу Ескоа (Шелде) и да отвори врло важну луку Анверс. Остале савезничке армије остале би привремено у дефанзиви, везујући према себи што јаче немачке снаге. Операцију је требало

да припреми, потпомаже и подржава савезничка стратегијска и тактичка авијација, док је сва транспортна авијација имала да се употреби за пребацивање и снабдевање вд. трупа.

Планом »Market-Garden« предвиђено је да се за ову операцију употребе 3 корпуса (8, 12 и 30) са 5½ пешадских и 3½ оклопних дивизија и 1 вд. корпус са 3½ вд. дивизије (1 британска, 82 и 101 америчка и пољска падобранска бригада), тј. око 13 дивизија укупно.

Ваздушни десант требало је извести 17 септембра изненадним спуштањем 1 вд. корпуса дуж главног друма: Ајндховен — Граве — Најмеген — Арnhem, са циљем да се заузећем свих друмских мостова образује коридор дужине око 100 км, кроз који би прошле јединице 2 британске армије. 1 вд. дивизија имала се спустити у зони 8—13 км западно од Арnhemа ради заузећа мостова у Арnhemу и образовања мостобрана северно од Рајне. 82 вд. дивизија требало је да заузме мостове између Најмегена и Гравеа закључно и да образује коридор Граве — Најмеген. 101 вд. дивизија имала је да заузме мостове између Гравеа и Ајндховена и да образује коридор Ајндховен — Граве.

Услед недостатака транспортних средстава предвиђено је да се 1 вд. дивизија спусти у два (17 и 18 септембра), а 82 и 101 вд. дивизија у три ешелона (17, 18 и 19 септембра). У циљу појачања мостобрана код Арnhemа предвиђено је да се накнадно спусти пољска падобранска бригада јужно од Арnhemа у току 19 септембра (Д + 2) и 52 пешадска дивизија (оспособљена за ваздушни транспорт) северно од Арnhemа чим буду уређени аеродроми за спуштање транспортних авиона.

2 британска армија имала је да брзо надире кроз коридор општим правцем: Ајндховен — Најмеген — Арnhem са 30 корпусом (гардиска оклопна, 43 и 50 пешадска дивизија и 8 оклопна бригада) на центру, 8 корпусом (11 оклопна, 3 пеш. дивизија и белгиска бригада) на десном и 12 корпус (7 оклопна дивизија, 15 и 53 пеш. дивизија) на левом крилу, са циљем да прихвати вд. дивизије и у року од три дана (Д + 2) да избије на мостобран код Арnhemа. После тога, требало је да њене јаке снаге наступају до линије: Арnhem — Девентер — Зволе, а потом да обрну фронт ка истоку и заузму један мостобран на источној обали р. Ајсела, где је требало извршити припреме за наступање на исток до линије: Хам — Минстер — Оснабрик — Рајне са тежиштем на десном крилу, ради обухвата Гурске Области са истока.

Немачке припреме, планови и снаге. Добивши обавештења о претстојећој савезничкој офанзиви, Немци су нарочито пажљиво посветили организацији одбране положаја у Холандији. Новоформирана 1 пад. армија (под командом познатог падобранског генерала Студента), која је у времену од 10—17 септембра појачана на око 7 слабих дивизија, добила је задатак да води задржавајућу одбрану позади многобројних канала и река у Холандији. У резерви за извршење противудара груписан је 2 СС корпус (9 и 10 дивизија) у области Арnhem — Девентер — Апелдорн и Фелдкорпус (84 и 406 пд) на Мези од Рајхсвалда до Велоа. Поред тога, предвиђено је да се накнадно упуте 4—5 дивизија из састава 15 армије, као и нова појачања из Немачке — нарочито у оклопним јединицама.

Однос снага на фронту био је 2:1 у корист Савезника, али ако се узму у обзир немачке дивизије у резерви и нова појачања, онда је однос био скоро 1:1, што је, с обзиром на одбранбену јачину земљишта, било довољно да се заустави продор 2 британске армије. Према томе, очевидно је да су савезничке копнене снаге биле слабе за успешно извршење предвиђене офанзиве, од које се очекивало да ће створити услове за продужење опште офанзиве у Немачкој и за завршетак рата до краја 1944. Задатак 2 британске армије био је изван њених могућности, пошто подршка ваздушнодесантних дивизија, ма колико била ефикасна није могла да замени недовољан број копнених трупа. Поред тога, 2 брит. армија није имала обезбеђена средства за брзи покрет и дотур, јер привремено додељена америчка помоћ у камионима и транспортним авионима није могла да задовољи дневне потребе. Сем тога, иако је 1 вд. дивизија имала најважнији и најтежи задатак, од кога је зависио исход целе операције, било је предвиђено да се ова спусти у два временски одвојена ешелона.

Ток операција.

У времену од 11—16 септембра, 10.700 бомбардера (4.700 тешких и 6.000 средњих) бацило је преко 13.000 тона бомби на циљеве у Рајнској и Рурској Области на железничке објекте, раскрснице путева, мостове и др., док је од 16 септембра тежиште напада пренето на аеродроме немачке авијације. У овим припремама авијација је постигла добре резултате.

17 септембар (Д-дан). Непосредно пре извршења ваздушног десанта и напада 2 британске армије, 1.134 тешка бомбардера напало је пав положаје дуж правца куда ће наићи транспортна авијација са вд. јединицама, док је 212 авиона тактичке авијације вршило подршку 2 британске армије нападајући пав оруђа, одбранбене положаје и распоред трупа. Укупно је у току дана употребљено 4.600 савезничких авиона свих врста, од којих је изгубљено 73 или 1,6%.

Ваздушнодесантни конвој од 1.546 транспортних авиона и 478 једрилица, у пратњи 1.240 ловаца, кренуло је 17 септембра пре подне са база у Вел. Британији, носећи прве ешелоне 1, 82 и 101 вд. дивизије. Око 13 часова отпочела је ваздушнодесантна операција. Слаба немачка авијација није пружила никакв отпор, док је ПАА оборила 35 авиона и 13 једрилица. Сем тога, услед кварова на путу је изгубљено 46 једрилица.

1 вд. дивизија спустила је 1 падобранску и део једриличарске бригаде 8—13 км западно од Арнхема. После спуштања једриличарска бригада задржана је ради одбране зона спуштања, док је 1 падобранска бригада (3 батаљона) предузела покрет у правцу Арнхема. Услед јаког отпора СС трупа, а доцније и једне борбене групе 9 СС дивизије, само је 2 батаљон успео да се пробије у Арнхем и до мрака заузео је северни део друмског моста. Услед немачке брзе интервенције крајем дана 1 вд. дивизија била је у тешкој борби, раздвојена у 4 групе и без везе са 1 вд. корпусом и 2 британском армијом.

82 вд. дивизија заузела је мост на Мези код Гравеа, два моста на каналу Меза — Вал и узвишцу код Гросбека (6 км јужно од Најмегена), али није заузела мост на Валу у Најмегену.

101 вд. дивизија заузела је 4 моста код Вегела и мост код Оденродеа, док су Немци порушили мост код Сона и тиме спречили продор дивизије ка Ајндховену.

После јаке припреме, у којој је учествовало 400 топова и око 100 ловаца бомбардера „Тајфун“, Гардиска дивизија из 30 корпуса отпочела је напад у 14.35 дуж друма за Ајндховен, пошто је земљиште ван пута било меко и мочварно. Немачка пт оруђа, падобранске и СС трупе, распоређене са обе стране друма, пружиле су јак отпор и успориле напредовање Британаца. И поред тога, Гардиска оклопна дивизија вршила је методичан фронтални напад, без обухвата и обилазака, те је у току овога дана напредовала само 10 км, мада је ситуација захтевала брзи продор ка северу ради указивања помоћи вд. дивизијама. 8 и 12 корпус задржали су се на својим полазним положајима вршећи припреме за сутрашњи напад.

18 септембар (Д+1). Овога дана Савезници су послали друге ешелоне ради појачања вд. дивизија. И поред добијених појачања, 1 вд. дивизија је упутила према Арнхему само два батаљона, док су остале снаге 2 ешелона (4 пад. бригада и део једриличарске бригаде) употребљене за помоћне задатке. 82 вд. дивизија одбила је све немачке противнападе, али није успела да заузме мостове у Најмегену. 101 вд. дивизија проширила је свој мостобран до Ајндховена и ухватила везу са Гардиским оклопном дивизијом, која је и овога дана напредовала само 10 км. Тек овога дана су 8 и 12 корпус прешли у напад, али због спорог и опрезног рада нису постигли никакве успехе, већ су се задржали на својим полазним положајима.

19 септембар (Д+2). Ваздушнодесантне трупе продужиле су борбу одбијајући снажне немачке нападе на мостобран код Арнхема и на бокове ваздушнодесантног коридора. Рђаво време онемогућило је подршку савезничке авијације и пребацивање пољске падобранске бригаде, тако да се није могла ukazати помоћ 1 вд. дивизији, која се налазила у врло тешкој борби, те није ни била у стању да појача усамљени батаљон на мосту у Арнхему. 2 британска

армија наставила је напад са три корпуса. 30 корпус није успео да са Гардиским дивизијом заузме Најмеген, пошто је напад одбијен ватром самоходних топова и оруђа из бетонских бункера. Крилни корпуси (8 и 12) и даље су наставили споре и методичне нападе, те су у току овога дана напредовали само 10 км.

20 септембар (Д+3). Сви напори да се укаже помоћ 1 вд. дивизији остали су безуспешни. Рђаво време спречило је пребацивање пољске падобранске бригаде, а 30 корпус није успео да се пробије до Рајне, јер је цео дан изгубио у фронталном нападу на Најмеген, који је заузет тек у 18,45 обухватним маневром 504 пад. пука. Благодареди брзом прикупљању резерви, Немци су уништили 2 падобрански батаљон на мосту у Арнхему, а концентричним ударима нанели су велике губитке 1 вд. дивизији, те су је натерали да се повуче у шумовиту област Остербека, одакле је могла да брани скелу на Рајни код Хаваедорпа. 82 и 101 вд. дивизија успешно су одбиле све немачке нападе на бокове коридора. 8 и 12 корпус слабо су напредовали, тако да су бокови 30 корпуса били исувише изложени.

У периоду од 21—26 септембра 2 британска армија наставила је нападе са циљем да пружи помоћ 1 вд. дивизији код Арнхема, да осигура прелаз Рајне и одржи мостобран код Арнхема, али су сви ови напори били узалудни. Гардиска оклопна дивизија није успела да се преко Елста пробије до Арнхема. Пољска бригада и 43 пеш. дивизија стигле су на јужну обалу Рајне код Хаваедорпа у времену од 21—23 септембра, али нису могле прећи реку услед јаког немачког отпора на десној обали и због недостатка превозних средстава, пошто се амфибиска возила нису могла употребити због стрме и меке обале. Немци су уништили постојећу скелу код Хаваедорпа и 1 вд. дивизију одбацили даље од обале. У току неколико узастопних ноћи пребачено је само око 300 пољских падобранаца и око 250 британских пешака, али ови делови нису могли доћи и везу са вд. дивизијом, која је била окружења у цепу код Остербека (величине 1×2 км) и изложена јакој артиљериској ватри и снажним тенковским и пешадиским нападима са свих страна. Пошто није било изгледа на појачање ове дивизије, то су се преживели остаци у току ноћи 25/26 септембра јуришним чамцима евакуисали на јужну обалу Рајне, где је прикупљено 2.163 борца 1 вд. дивизије, 150 пољских падобранаца и 75 британских пешака, док су Немци заробили око 300 рањеника и 200 пешака. Укупни губици 1 вд. дивизије код Арнхема износили су 1.130 мртвих и 6.450 заробљених војника.

Завршне операције од 27—30 септембра. После евакуације остатака 1 вд. дивизије, главни задатак 2 британске армије био је да обезбеди мостобран код Најмегена и учврсти заузети коридор. Међутим, Немци су продужили снажне нападе на мостобран и бокове 2 британске армије, од којих је најјачи био 27 септембра код Рајхсвалда. У овим нападима, поред јединица 1 падобранске и 15 армије, употребљени су делови четири оклопне дивизије (9, 116, 9 СС и 10 СС), као и разне борбене групе и СС јединице. Немци су 27 септембра употребили 800 авиона да би порушили мостове у Најмегену. Пошто у томе нису успели, упутили су ноћу 28/29 септембра извезбане пљурце који су експлозивом оштетили железнички и друмски мост у Најмегену.

Благодареди снажној подршци своје авијације, 2 британска армија успела је да одбије све немачке нападе и да не само одржи већ и прошири постојећи клин према истоку, северу и западу, тако да је 30 септембра имао дубину око 90, а ширину 30—50 км. Крајем септембра обе стране биле су исцрпене, те се фронт полако стабилизовао.

Закључак

Арnhemска битка претставља комбиновану операцију, у којој је изведен највећи ваздушни десант у току Другог светског рата. У времену од 17—26 септембра извршено је око 7.800 транспортних летова и спуштено укупно: 34.876 људи (20.190 падобранима, 13.781

једрилицама и 905 транспортним авионима), 5.227 тона материјала, 1.927 возила и 568 артиљерских оруђа.

Неоспорно је да је савезнички план за брзо освајање Холандије и муњевити прелаз њених великих речних препрека „вертикалним обухватом“ био далекосежан и од великог стратегиског значаја, пошто се тиме желело да се изманеврује одбрана великих речних препрека и утврђења Сигфридове линије и да се операције најкраћим путем и за што краће време пренесу у равнице Северне Немачке, што би, према мишљењу савезничког командовања, требало да доведе до свршетка рата још у току 1944 године. Да је ова операција у своме оперативно-тактичком извођењу била тако смела, као у својој стратегиској концепцији, очевидно је да би се постигли већи резултати. Међутим, ова битка завршила се неповољно по Савезнике, јер 2 брит. армија није постигла главни стратегиски циљ: овлађивање прелазом на Д. Рајни и пренос операција у равнице Северне Немачке, што је био предуслов за капитулацију Немачке 1944. Према томе, операција код Арнхема је једна од најнеуспешнијих савезничких битака у току Другог светског рата, иако маршал Монтгомери сматра да је она успела за 90%. Но, и поред тога, Савезници су овом операцијом постигли извесне оперативно-тактичке успехе, јер су у Холандији заузели неколико речних прелаза и образовали клин дубине око 90 км, који је знатно олакшао доцније операције 2 британске и 1 канадске армије. Мада је неуспехом код Арнхема пропуштена прилика да се изврши дубоки продор у Немачку, ипак су овом битком побољшани услови за освајање Рурске Области.

Савезници нису успели у овој бици да постигну очекиване успехе зато: што 2 брит. армија није била довољно јака за брзо извршење постављеног задатка, што 1 вд. дивизија није имала довољно снага и средстава да заузме Арнхем, што је 2 брит. армија наступала врло споро и методично, а нарочито њени крилни корпуси, што су неповољне метеоролошке прилике онемогућиле слање појачања и материјала првоспуштеним ешелонима вд. дивизија, као и подршку савезничке авијације и изолацију бојишта у првој фази битке, што је савезничка обавештајна служба била слабо организована, те Савезници нису имали никаквих података о прикупљању немачких снага, што није на време успостављена веза са 1 вд. дивизијом, те командант 2 армије неколико дана није имао података о њеном стању и борби, што су недостатак транспортних возила, удаљење база и неповољно време за употребу транспортне авијације отежали снабдевање истакнутих дивизија, што су Немци организовали нову одбрану и брзо интервенисали у циљу заустављања савезничке офанзиве, итд. (О овим узроцима неуспеха изнеће се детаљнији подаци у одељцима о употреби и раду појединих родова и видова војске.)

С друге стране, немачки успеси код Арнхема знатно су подigli морал и борбену вредност немачког народа и војника. После низа изгубљених битака у току 1943 и 1944 то је била једина победа, коју је вешто искористила Гебелсова пропаганда. И стратегиске последице

ове битке биле су значајне. Немци су онемогућили Савезницима да постигну дефинитивну победу још у току 1944 и тиме створили време да мобилишу, обуче и наоружају нове дивизије за предузимање велике противофанзиве у Арденима.

Употреба савезничких копнених снага. Као што је напред изнето, задатак 2 британске армије био је изван њених могућности, с обзиром на јачину немачких снага на овом правцу (однос је био скоро 1 : 1) и карактер земљишта (реке и канали). Међутим, ова слабост 2 брит. армије још више је појачана неправилним ангажовањем њених корпуса. Од расположива 3 корпуса армија је за пробој стварно ангажовала само 30, док су 8 и 12 корпус употребљени за заштиту бокова, где су дали врло слабе резултате. Пошто је 2 британска армија имала задатак да у року од 3 дана продре кроз ваздушноде-сантни коридор до Архема и тамо прихвати 1 вд. дивизију, то би много погодније било да су сва три корпуса добила задатак да брзо и без обзира на губитке продру ка северу ради брзог указивања помоћи вд. дивизијама, а да се обезбеђење бокова повери суседним (1 америчкој и 1 канадској) армијама.

30 корпус био је исувише слаб (Гардиска оклопна, 43 и 50 пеш. дивизија) за извршење дубоког продора од 100 км, за пружање подршке вд. дивизијама, заузеће територије између Архема, Зојдерског Залива и р. Ајсела и за обезбеђење мостобрана на њој. И поред тога, овај корпус је доцније ослабљен одузимањем 50 пеш. дивизије и њеним придавањем 8 корпусу. Пошто није могла да прати Гардиску оклопну дивизију, 43 пешадска дивизија је далеко заостала, тако да је 2 брит. армија од 5½ пешадских и 3½ оклопне дивизије за све време ангажовала само Гардиску оклопну дивизију. Ако 8 и 12 корпус нису имали могућности (због неспремности за операције и земљишних тешкоћа) да брзо садејствују 30 корпусу, онда је бар требало одузети њихове оклопне (7 и 11) дивизије и придати их 30 корпусу за брзу употребу на централном правцу.

Наступање 30 корпуса било је сувише споро. Гардиска оклопна дивизија се најпре задржала 12 часова због порушеног моста код Сона, а затим 24 часа услед немачког отпора код Најмегена. Међутим, она је најдуже застала приликом надирања од Најмегена ка Археми и Д. Рајни у периоду 21—25 септембра, када су делови корпуса примењивали тактику методичног напада. Услед оваквог спорог и методичног рада Гардиска оклопна дивизија није успела да се пробије до Архема, док је напредовање 43 пеш. дивизије према скели код Хавеадорпа извршено са великим закашњењем, тако да није више било могуће да се 1 вд. дивизији пружи потребна помоћ.

Пошто су напредовале само друмовима, који су били на високим земљишним насипима, савезничке оклопне јединице су претстављале врло добре циљеве за немачке пт топове и ручне бацаче, тако да су претрпеле веће губитке. А да би трпеле мање губитака, тенковске јединице су захтевале да им авијација претходно рашчисти пролаз. Нарочито је 17 септембра био спор рад Гардиске оклопне дивизије која је, иако су према њој на правцу Ајндховена биле слабе

немачке снаге, прешла у напад тек после ангажовања 400 топова и 100 ловаца бомбардера „Тајфун“. Артиљерија је образовала ватрену запреку дуж друма за Ајндховен дубине 8 км и ширине 1,6 км, коју су допуњавали ловци бомбардери „Тајфун“ својом ракетном и ми-траљеском ватром. Они су обасипали немачке пт топове и ручне ба-цаче са обе стране друма, вршећи ниске налете у таласима јачине 8 авиона и временским интервалом од 5 минута. У току пробоја и даљег надирања Гардиске оклопне дивизије британски ловци-бомбар-дери вршили су чишћење пролаза, нападајући циљеве дуж друма, на-вођени из једног оклопног аутомобила који се кретао у саставу челног ешелона.

За савлађивање отпора падобранских и СС трупа, које су др-жале фронт са обе стране друма, британски пешаци — превожени тенковима — развијали су се за борбу, која је потом извођена мето-дично и уз подршку тенковске и артиљериске ватре. Услед оваквог методичног и спорог рада Гардиска дивизија је овога дана напредо-вала само 10 км, иако је ситуација захтевала да се што пре продре на север ради указивања помоћи вд. дивизијама. Према томе, оклоп-не дивизије би постигле много веће и брже успехе да су мале и добро наоружане пешадиске одреде упућивале да изврше обухват немач-ких слабих снага које су се браниле дуж друма.

Пешадиске дивизије су показале још већу методичност и спо-рост. У овом погледу интерсантан је пример леве колоне 43 пеш. дивизије, која је добила задатак да се од Најмегена пробије преко с. Остерхута ка скели на Д. Рајни код Хавеадорпа, ради брзог ука-зивања помоћи 1 вд. дивизији. Челни ешелон ове колоне задржан је око 9,30 испред Остерхута немачком артиљериском и пешадиском ватром. Уместо да обиђе овај отпор и убрза покрет ка Рајни, челни ешелон је предузео плански напад уз подршку преко 100 топова, тако да је Остерхут који су браниле слабе немачке снаге заузет тек око 17 часова (заробљено 139 људи, 1 тенк, 1 топ 88 мм и 5 малих пав топова). Услед овог непотребног задржавања челни ешелон је тек око 19 часова избио предњим деловима на Рајну, иако је од ње-говог рада зависио успех целе операције и судбина 1 вд. дивизије. Овај пример драстично показује спору, методичну и опрезну тактику британске пешадије.

Као што се види из наведених примера, Британци су у почетку наишли на слабе немачке снаге, те су постојали повољни изгледи да смелијим маневром брзо сломе отпоре на које су наилазили и да на тај начин много брже и успешније наступају ради указивања помоћи вд. дивизијама. Међутим, они су и овде, као у Италији 1943 и Нор-мандији 1944, услед спорог рада пропустили прилику да за знатно краће време изврше постављене задатке.

Употреба ваздушнодесантних трупа. Ове трупе добиле су за-датак који је био изван граница њихових могућности, јер је требало да образују ваздушнодесантни коридор дубине око 100 км у немачкој позадини добро припремљеној за одбрану од ваздушних десаната.

Нарочито је била недовољна јачина ваздушнодесантних снага на тежишту операције — у области Арnhemа. Наиме, сама 1 вд. дивизија, и поред тога што је имала око 10.000 људи, није била у могућности да на удаљењу око 100 км од фронта заузме мостове код Арnhemа и да их задржи до доласка оклопних јединица 2 британске армије. Како је од успеха код Арnhemа зависила цела операција »Market — Garden«, то је 1 вд. дивизију требало појачати деловима америчких вд. дивизија, тим пре што предвиђена накнадна појачања нису упућена у одређеном временском року (пољска падобранска бригада спуштена је тек петог дана, када је већ било доцкан за указивање помоћи 1 вд. дивизији, а 52 пеш. дивизија није уопште транспотована из Енглеске, јер за њу нису били обезбеђени аеродроми северно од Арnhemа, мада је било услова за њено спуштање јужно од Рајне и код Најмегена). Услед тога усамљена 1 вд. дивизија није уопште могла да изврши свој задатак.

Савезничке ваздушнодесантне снаге, упркос своје слабости и почесног спуштања у 3 ешелона, успеле су да дуж друма Ајндховен — Најмеген — Арnhem поставе ваздушнодесантни „тепих“ (коридор), преко којег је требало у року 3 дана да пројуре оклопне јединице 2 британске армије. Међутим, овај коридор није био потпун, пошто није заузет мост у Најмегену и простор између Најмегена и Арnhemа, где је требало тек трећег дана да се спусти пољска падобранска бригада. Овај пролаз могао се отворити садејством ваздушнодесантних и оклопних јединица 2 брит. армије, ако би стигле у одређеном року. Како су оклопне јединице, због спорог надирања, заузеле Најмеген тек 20 септембра, а до Арnhemа нису успеле да се пробију, то је 1 вд. дивизија остала изолована и усамљена на мостобрану код Арnhemа, те су после 9 дана тешких борби евакуисани на јужну обалу Рајне њени последњи остаци. Тиме је била изгубљена могућност за успешан завршетак ове битке од које су очекивани пресудни резултати.

Посебно треба истаћи правилну употребу и целисходан тактички рад следећих вд. јединица:

— Највећи успех постигао је 2 батаљон 1 падобранске бригаде, који је 17 септембра брзо и енергично продро кроз немачки распоред ка мосту у Арnhemу, заузео северне прилазе на њему и бранио их успешно 4 дана и поред велике немачке надмоћности и њихових сталних противнапада. Овом упорном и живавом одбраном од 17—20 септембра овај батаљон је спречио да 9 и 10 СС оклопна дивизија продру на југ и угрозе савезничке снаге код Најмегена.

— 508 падобрански пук извршио је 18 септембра успешан противнапад и преотео земљиште код села Вилара (6 км југоисточно од Најмегена), где се очекивало слетање 450 једрилица другог ешелона 82 вд. дивизије, и тиме омогућио успешно спуштање и употребу овог ешелона.

— Америчка падобранска артиљерија истакла се у току ових операција, а нарочито првог дана, када је брзо ступила у борбу и по-

казала већу ефикасност него једриличарска артиљерија, док је код вд. операција на Сицилији и у Нормандији било обратно.

— 504 падобрански пук нарочито се истакао 20 септембра, када је, користећи јуришне чамце, извршио насилни прелаз р. Вала западно од Најмегена, те је, и поред јаке немачке ватре, успео да измањеврује фронталну одбрану и заузме северни део Најмегена. Овај насилни прелаз р. Вала показао је да и ваздушнодесантне јединице треба да имају своју резерву. Да је 82 вд. дивизија имала у резерви само 1 падобрански батаљон, који би се 19 септембра спустио северно од Најмегена, тада не би било потребно да 504 падобрански пук изгуби 24 часа за припрему и насилни прелаз р. Вала. Поред тога, заузећем Најмегена 19 септембра било би могуће да већ 20 септембра 30 корпус наступа од Најмегена ка Арнхему ради указивања помоћи 1 вд. дивизији, која је тог дана још држала мост у Арнхему.

Насупрот добром раду ових ваздушнодесантних јединица треба изнети слабости у раду 1 брит. вд. дивизије, која, и поред деветодневне борбе у мостобрану код Арнхема, ипак није извршила постављене задатке из следећих разлога:

— Без обзира на то што је од рада ове дивизије зависио исход целе операције, за њено транспортовање додељен је мали број авиона и једрилица, тако да она 17 септембра није била у могућности да пошаље јаче снаге да заузму Арнхем и мостове на Рајни. До немачке победе код Арнхема дошло је првенствено због тога, што 1 вд. дивизија није спустила све јединице првог дана, када се могао искористити ефекат изненађења, тако да је Немцима пружена могућност да брзо туку један ешелон за другим.

— Први ешелони 1 вд. дивизије спуштани су далеко од моста (8—13 км), те су били приморани да се до циља пробијају под борбом, у којој су претрпели велике губитке и изгубили драгоцену време. Ово је имало за последицу то да је од упућена 3 батаљона 1 пад. бригаде само један батаљон продро до моста у Арнхему, док је остатак бригаде истрошен у узалудним покушајима да изврши пробој ка Арнхему. Поред тога, за одбрану ове удаљене зоне спуштања ангажовано је 5 једриличарских батаљона што је ослабило ударну снагу за напад ка мосту. Да је цела 1 падобранска бригада спуштена првог дана код моста у Арнхему, ситуација 1 вд. дивизије била би свакако друкчија. После неуспеха јединица првог ешелона да јачим снагама заузму мост у Арнхему постојала је могућност да се 4 падобранска бригада спусти другог дана на јужној обали Рајне — управо тамо где је било предвиђено спуштање пољске падобранске бригаде трећег дана. У том случају било је могуће да 4 пад. бригада савлада слабије немачке делове јужно од моста у Арнхему и да потом појача 2 падобрански батаљон. Међутим, ова бригада спуштена је још даље (13 км) од Арнхема, а затим је ангажована ради заузећа висова северно од њега. Спуштање целе 1 вд. дивизије у непосредној близини моста (са обе стране Рајне) вероватно не би проузроковало веће губитке од оних који су претрпљени у узалудним покушајима да се

кроз немачки распоред продре до моста. Ово тим пре што немачке снаге у Арнхему нису биле првога дана тако јаке да униште целу дивизију, кад им је требало 4 дана да савладају други падобрански батаљон. У току 9 дана 1 вд. дивизија изгубила је око 7.500 људи бранећи широки мостобран, док би ови губици били вероватно знатно мањи да се спустила ближе мосту, те би свакако држала мост у Арнхему дуже од 4 дана — време које је постигао слаби други падобрански батаљон.

— Јединице 1 вд. дивизије ангажоване су за извршење више задатака (освајање моста у Арнхему, заштита зона спуштања и освајање висова северно од Арнхема), тако да су биле приморане да воде одвојене борбе без међусобне везе и сарадње. Према томе, употреба 1 вд. дивизије претставља негативан пример великог растурања и употребе снага за помоћне задатке на штету прикупљања јачих снага за извршење најважнијег задатка — заузимање и држање моста у Арнхему.

— Маршал Монтгомери и генерал Студент, у својим послератним мемоарима и изјавама, тврде да је неповољно време имало пресудан утицај на рад 1 вд. дивизије. Због кише, магле и облака други ешелон ове дивизије стигао је са закашњењем од 5 часова, док је пољска падобранска бригада упућена тек петог дана, те није могла да поправи тешку ситуацију 1 вд. дивизије. Поред тога, рђаво време отежало је снабдевање дивизије и спречило савезничку авијацију да јој укаже подршку и заштиту у периоду 18—23 септембра. С друге стране, овакво време олакшало је долазак немачких појачања, јер савезничка авијација није могла да изврши изолацију бојишта.

— Слаба служба везе имала је негативан утицај на ток операција 1 вд. дивизије. Пошто у прва 4 дана није имала никакве везе са командама 1 вд. корпуса, 2 брит. армије и 21 групе армија, било је немогуће да јој се у прво време и на првом месту укаже потребна помоћ. Недостатак веза са тактичком авијацијом онемогућио је тражење подршке, која је била неопходна. Најзад, због немања веза са базама у Енглеској, дивизија није могла да тражи промену плана дотура и снабдевања, које је захтевала ситуација код Арнхема.

— Тешкоће снабдевања такође су знатно смањиле борбену вредност 1 вд. дивизије. Услед тога што су Немци брзо заузели зоне у које је авијација требала да спусти борбене и животне потребе, то је највећи део материјала пао Немцима у руке, јер је дивизија у току Д+1 добила 30%, у току Д+2 0%, а у току Д+3 око 35% баченог материјала. За време последњих 5 дана, када је дивизија била окружена у уском цепену, није уопште било могуће снабдевање из ваздуха. Нарочито се осећао недостатак пт муниције и хране. Тешкоће у снабдевању 1 вд. дивизије настале су и због тога што транспортни авиони нису били погодни за задатке снабдевања на бојишту, док је употреба америчких бомбардера Б-124 за снабдевање 82 и 101 вд. дивизије дала знатно боље резултате.

Као што се види, 1 вд. дивизија постигла би веће резултате да је спустила све јединице у првом ешелону и у непосредној близини моста у Арнхему (на северној и јужној обали Рајне), примајући ризик за извесне губитке при спуштању. У том случају постојала би већа вероватноћа да се мост у Арнхему задржи до доласка трупа 2 британске армије и да се избегне пораз Савезника у Арnhemској бици.

Према томе, не можемо се сложити са мишљењем маршала Монтгомерија да је неповољно време имало пресудан утицај на крајњи исход битке код Арнхема. Иако не можемо негирати знатан утицај времена на ток ове битке, ипак сматрамо да 1 вд. дивизија није извршила своје задатке првенствено због тога што је спуштена у два временски јако одвојена ешелона и што су њене бригаде и батаљони ангажовани неплански, појединачно и без организованих сарадње. Анализирајући непотпуне и непроверене извештаје и податке о овој операцији, мишљења смо да је 1 вд. дивизија могла у току првог дана да заузме Арnhem и да га уз помоћ покрета отпора одржи до доласка оклопних дивизија 2 брит. армије.

Рад авијације. Ова битка јасно је показала да се без ваздушне надмоћности и подршке не могу успешно изводити вд. операције већег стила. Благодаречи својој огромној надмоћности, савезничка авијација успешно је припремила и подржала ваздушни десант 17 септембра, када је извршила укупно 4.600 полетања, изгубивши само 73 авиона. Међутим, рђаво време 18 септембра знатно је отежало њен рад. У току следећа 4 дана (19—22) време се стално погоршавало, тако да авијација није могла указати ефикаснију подршку 2 брит. армији, а нарочито истакнутој и усамљеној 1 вд. дивизији. Поред тога, савезничка авијација није била у могућности да успешно врши изолацију бојишта и спречи долазак немачких појачања. Почев од 23 септембра, када се време поправило, савезничка авијација пружила је широку подршку копненим снагама, али је тада битка код Арнхема већ била изгубљена. 2 брит. армија била је у могућности да уз снажну подршку своје авијације у времену 26—30 септембра одбије све немачке противнападе и да не само одржи већ и прошири постојећи клин. У периоду 17—26 септембра савезничка авијација извршила је укупно 13.388 полетања и том приликом изгубила 240 авиона или 1,8%. Према томе, савезничка авијација је у границама могућности извршила постављене задатке.

Савезничка обавештајна служба није имала довољно података о саставу, јачини и распореду немачких снага на главном правцу дејства. Услед неуспешног рада ове службе Савезници нису веровали да се немачка армија може брзо опоравити од пораза у Нормандији и организовати нову одбрану у Холандији, те нису предузели потребне мере да парализују свако евентуално изненађење. Према томе, битка код Арнхема претставља негативан пример рада реномиране британске обавештајне службе.

Холандски Покрет отпора указао је знатну помоћ савезничким трупама у току припрема и извршења Арnhemске битке. Са вд. дивизи-

зијама спустило се неколико холандских официра — чланова Покрета отпора, који су затим ступили у везу са месним становништвом и прикупљали податке о немачким трупима, а потом су служили као тумачи. Чланови месног Покрета отпора коришћени су као водичи при ноћним покретима. Преко Покрета отпора савезничке трупе биле су у могућности да се користе холандским телефонским линијама за прикупљање података о немачким снагама и за међусобно одржавање везе. Овим путем 2 падобрански батаљон, окружен код моста у Арнхему, добио је везу са својом дивизијом, док је командант 82 в. дивизије после слетања могао да телефонски позове Арnhem, Најмеген и сва околна места да би се оријентисао о ситуацији. Међутим, неки чланови Покрета отпора избегавали су оружану борбу и напуштали Савезнике чим би се појавили Немци (случај ноћу 17—18 септембра код Најмегена). Несумњиво је да би продор 2 британске армије ка северу био много бржи, а рад в. трупа сигурнији, да је холандски Покрет отпора узео оружје, напао немачке трупе с леђа и образовао барикаде у насељеним местима — нарочито у Најмегену, као што су то Французи урадили у Паризу у августу 1944. Вероватно је да би британске снаге у Арнхему, уз помоћ Покрета отпора, биле у стању да организују солидну одбрану мостова, а евентуално и да их задрже до доласка првих дивизија 2 британске армије.

Рад немачких јединица. Користећи извесне податке о претстојећој савезничкој офанзиви, Немци су прво импровизацијама, а затим планским мерама успели врло брзо да организују одбрану у Холандији. Они су у највећој брзини припремили задржавајућу одбрану позади многобројних канала, а затим су концентрисали нове снаге (1 падобранска армија, 2 СС оклопни корпус, Фелдкорпус, 4—5 дивизија из 15 армије, 107 оклопна бригада) за извршење противудара, тако да су постигли равнотежу снага и створили услове за успешно извођење одбранбене битке. Немци су овога пута показали своје добре организаторске способности, јер су, и поред тешке ситуације, врло брзо реорганизовали постојеће и формирали нове јединице и припремили их за извршење најтежих борбених задатака.

Немци су искористили опрезну савезничку тактику, па су малим и брзим одредима успоравали напредовање њихових главних снага дуж постојећих комуникација, док су јаке резерве вршиле успешне противнападе на бокове испадног клина. Они су нарочито успешно користили пав топове 88 мм, који су наносили велике губитке британским оклопним дивизијама. Оваквом тактиком Немци су постигли велике успехе у задржавању и успоравању 2 британске армије.

Немци су још боље и успешније организовали противдесантну одбрану. Командант 1 падобранске армије, генерал Студент, најбољи немачки стручњак за ваздушнодесантне операције, лично је руководио овом одбраном. Према његовим директивама најближе немачке јединице блокирале су првоспуштене британске и америчке десанте и створиле време за прикупљање и употребу резерви. Ове резерве, које су имале у свом саставу најбоље оклопне и СС јединице, вршиле

су одмах јаке противнападе, без обзира на доба дана и временске прилике, и успеле су да десантима нанесу велике губитке пре дола-ска следећих ешелона. Сталним и концентричним нападима са свих страна Немци су успели да потпуно разбију 1 вд. дивизију, а 82 вд. дивизији нанели су тако велике губитке, да она није могла на време извршити постављене задатке. Ови успеси, нарочито код Арнхема, имали су великог и одлучујућег утицаја на даљи ток и коначан исход ове велике битке.

Врло брза и вешта организација немачке одбране на фронту и у позадини, допуњена снажним и брзим противнападима на бокове ваздушнодесантног коридора и испадног клина 2 британске армије, претставља један од главних узрока савезничког неуспеха у Арнхемској бици. Нарочито треба истаћи успешну немачку противдесантну одбрану, која може послужити као позитиван пример за организацију и извођења ове врсте одбране. Како је противдесантна одбрана од изванредног значаја за будуће ратове, то би било корисно кроз детаљнију студију Арнхемске битке упознати организацију и начин извођења ове одбране. Међутим, с обзиром на ограничен простор и недостатке немачких званичних публикација немамо могућности да засада овај проблем шире обухватимо и анализирамо.

Literatura:

- 1) W. F. Craven, I. L. Cate: The Army Air Forces world war II, vol. III
- 2) Hilary G. Saunders: Royal Air Force 1939—1945, vol. III
- 3) Major general James M. Gavin: Airborne Warfare
- 4) K. V. Tippelskirch: Geschichte des zweiten Weltkrieges
- 5) Major M. Shulman: La defaite allemande à l'ouest
- 6) Gentile Rudolfo: Storia delle operazioni aeree nella seconda guerra mondiale
- 7) Ajzenhauer: Od invazije do pobede
- 8) Montgomeri: Od Alamejna do Baltičkog Mora
- 9) Čester Vilmot: Borba za Evropu